

Klasický ekonomický liberalizmus ako spojenec konzervativizmu

Peter Gonda*

Prednáška pre Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Občanský institut (Praha) a Stálu konferenciu Občianskeho inštitútu (SKOI) na konferencii „Podoby konzervativizmu“

Piešťany
12. november 2005

* Peter Gonda, Ph.D. – ekonomický analytik Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika

Je to už 16 rokov odvtedy, čo sme sa zbavili reálneho socializmu (pút neslobody) a stali sme sa súčasťou Západu. Dnes so znepokojením pozorujeme, že práve zo Západu k nám prenikajú iné formy socializmu. Nie sú totalitné a priamo obmedzujúce osobnú slobodu či dobrovoľné výmeny na trhu. Ich skrytejšie podoby a demokratické prestrojenie sú však rafinovanejšie, pre mnohých akceptovateľnejšie, a tým pravdepodobne aj dlhodobo udržateľnejšie a nebezpečnejšie.

K čomu vlastne dochádza v západných krajinách, osobitne v kontinentálnej Európe? V nadväznosti na deformácie (tzv. opatrovateľského štátu) z 20. storočia sa v ostatnom období čoraz viac relativizujú, a preto i ničia, tradičné princípy morálky, kultúry a ekonómie slobodného trhu (dnes viac napríklad formou regulácií obchodu či trhu práce). Práve také princípy ako osobná sloboda a zodpovednosť a neobmedzovaná konkurencia pritom boli zdrojom rozkvetu, duchovného a ekonomického bohatstva Západu v minulosti, napríklad Anglicka v 19. storočí.

Duch socializmu ale neskôr presiakol do myslenia liberalizmu (zmutovaného do tzv. ľavicového liberalizmu)¹ a do činov vplyvných politických strán od stredu doľava, nielen v mimoekonomickej sfére. Prenikol však aj do myslenia konzervativizmu a do politiky významných konzervatívnych strán, nielen v ekonomickej sfére.²

Prejavom je „morálny úpadok“ na jednej strane a ekonomické prešľapovanie, osobitne subjektov v Európe, na strane druhej. Dôsledkom ekonomických problémov sú nepriaznivé dopady na životnú úroveň obyvateľov, najmä v porovnaní s rýchlo sa rozvíjajúcimi niektorými ázijskými, či tichomorskými spoločenstvami, ako napríklad Hongkong, Singapur, či Nový Zéland. Etické a ekonomické problémy sú charakteristické najmä pre Európu, aj kvôli tomu, že sa postupne politicky centralizuje.

¹ Predzvestou presakovania socialistických myšlienok do liberalizmu boli niektoré závery Johna Stuarta Milla, predovšetkým v diele „*Principles of Political Economy*“ z roku 1848. V ňom okrem iného legitimizoval oddeľovanie rozdeľovania bohatstva od jeho vyprodukovania, pričom uviedol, že „...opatrenia rozdeľovania sú otázkou spoločenskej voľby“ (Gray, 1989). Takéto pripustenie rozhodovania o akomkoľvek rozdeľovaní majetku iných ako vlastníkov jeho vyprodukovania je v rozpore s princípmi klasického liberalizmu (osobitne s princípom vlastníckych práv). Navyše sa stalo jedným zo zdrojov pre neskoršie masívne vládne prerozdeľovanie, tým aj rast vládnych zásahov do životov ľudí. Spolu so stále rastúcimi snahami o spájanie slobody a rovnosti (v duchu odkazu Hegela) sa stali základom pre v súčasnosti presadzovaný koncept socializmom nakazeného liberalizmu, známeho ako tzv. „ľavicový liberalizmus“. Ako príklad možno spomenúť štátom garantované „práva“ jednotlivcov celkom, resp. určitých skupín ľudí, v krajinách Európskej únie.

² Predznamenal to najmä nemecký kancelár Otto von Bismarck, ktorý koncom 19. storočia presadil do praxe tzv. „verejné poistenie“. Ako príklad politického spájania myšlienok konzervativizmu a socializmu v konzervatívnej politike možno spomenúť tiež nemecký príklad, keďže prvky vládneho intervencionizmu a navyše v spojení s presadzovaním centralizácie a harmonizácie na nadnárodnej (konkrétne európskej) úrovni presadzuje napríklad nemecká CDU.

Ako zabrániť erózii tradičných hodnôt v spoločnosti? Ako odolať vplyvu socializmu, ktorý sa dostal do hláv mnohých, vrátane tých, čo sa deklarujú ako liberáli a konzervatívci? Ako prinavrátiť ekonomickú slobodu a zvýšiť ekonomickú prosperitu ľudí v Európe?

Som presvedčený, že odpoveďami na tieto otázky môže byť v praxi presadzované spojenectvo myšlienok konzervativizmu a klasického ekonomického liberalizmu.

Cieľom prednášky nie je vyčerpávajúco prezentovať všetky dôvody, ktoré by bolo žiaduce takéto spojenectvo. Zameriam sa v stručnosti „iba“ na niekoľko podstatných poznámok, ktoré podľa mňa dokumentujú opodstatnenosť spojenectva konzervativizmu a klasického ekonomického liberalizmu, a to:

1. spoločné korene a vzájomne sa dopĺňajúce sa princípy,
2. praktické úspechy a prínosy spojenectva a
3. spoločný záujem.

1. Spoločné korene

Klasický liberalizmus (rozpracovaný najmä v 18. a 19. storočí Adamom Smithom a Alexis de Tocqueville)³ a konzervativizmus (rozpracovaný predovšetkým v 18. storočí Edmundom Burkom) stoja na myšlienkach, ktoré obdobne (aj keď nie totožne) zdôrazňujú:

- individualitu človeka s osobnou slobodou a trh s jeho neviditeľnou rukou, so spontánnym poriadkom a s dobrovoľnými vzťahmi (viac napríklad v dielach Adama Smitha a Augusta von Hayeka)⁴ a tiež
- nedokonalosť, (rozumové, emociálne a etické) obmedzenia človeka, z toho vznikajúce riziká pri koncentrácii moci.

To si vyžaduje v spoločnosti „hodnotové mantinely“, najmä hranice pre osobnú slobodu a slobodu voľby. Obdobné myšlienky možno nájsť v realizme Edmunda Burka a v skepticizme a kritickom racionalizme napríklad Adama Smitha, či Augusta von Hayeka. Potvrdením sú napríklad slová Augusta von Hayeka, že „*poznatie spoločnosti musí byť*

³ Spomedzi ďalších možno spomenúť: David Hume, John Locke, David Ricardo, James Madison, či Benjamin Constant.

⁴ Predovšetkým Smith, A.: *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Pojednanie o pôvode a príčinách bohatstva národov) z roku 1776 a Hayek, A.: *The Road to Serfdom* (Cesta do nevoľníctva) z roku 1944.

vymedzené istými hranicami, za ktoré sa ľudský rozum so svojimi nedokonalými zmyslami nedostane“.

Konzervatívci a v značnej miere aj klasickí liberáli si ctia tradície a evolučný vývoj, a tak za najlepšie a osvedčené garancie toho považujú:

- kresťanskú vieru, vrátane desatora;
- legislatívne pravidlá hry („vládu zákona“), smerované najmä na ochranu života a majetku (vlastníckych práv);
- obmedzenú (minimálna) vládu, ktorá má v spoločnosti iba základné funkcie (vymedzené napríklad Adamom Smithom)⁵.

Takéto zdôrazňovania súladu trhu a etiky bolo príznačné pre „otcov“ klasického liberalizmu Adama Smitha a Alexis de Tocqueville, ktorých tak mnohí považujú aj za konzervatívcov. Prepojenie „mravného étosu“ a trhu bolo typické aj pre zakladateľa konzervativizmu Edmunda Burka, ktorý bol naopak považovaný aj za klasického liberála. Edmund Burke bol dôsledným zástancom myšlienok voľného trhu a tiež nezasahovania vlády do takých sfér, ako napríklad aj podpora chudobným (pozri *Nisbet, 1986*).

Komplexný prístup „morálka – trh“ v myšlienkach raných konzervatívcov a klasických liberálov potvrdzuje ich prístup ku kľúčovému princípu – *osobná sloboda*. Základné charakteristiky osobnej slobody v širšom vnímaní spoločne definujú nasledovne:

- etický rozmer (ako podmienka) osobnej slobody;
- právna ochrana zmluvnej slobody a ochrany majetku (vlastníckych práv) ako podmienka osobnej slobody;
- nezlučiteľnosť slobody a rovnosti;
- negatívne vymedzenie slobody.

Definovanie etiky ako podmienky slobody je súčasťou prác Edmunda Burka, ktorý jednoznačne deklaroval, že sloboda má byť spojená so zodpovednosťou a povinnosťami voči sebe a iným. Vzťah etiky a slobody však vymedzuje dnešnom vnímaní konzervatívne aj predstaviteľ klasického liberalizmu Tocqueville, keď kresťanstvo, česť a morálku udáva ako podmienky pre udržanie slobody v demokratickej spoločnosti. Uvádza tiež, že *„cesta k slobode je dlhá preto, že vyžaduje sa naučiť zvyklostiam slobody“* a... *“cesta je úzka*

⁵ Pozri Smith, A.: *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*.

a brána tesná“. V tomto duchu sa vyjadroval aj jeden z najvýznamnejších pokračovateľov klasického liberalizmu v 20. storočí A. von Hayek. Plne sa stotožňujem napríklad s jeho výrokom, že *„žiadna slobodná spoločnosť nemôže dlhodobo prežiť bez pevných morálnych tradícií a spoločenských konvencií“*.

Ďalšiu nevyhnutnú podmienku osobnej slobody definujú tradiční konzervatívci a tiež aj klasickí liberáli právnu ochranu zmluvnej slobody a ochrany majetku. Prax im dáva za pravdu. Základom osobnej slobody a bohatstva v spoločnosti je totiž súkromné vlastníctvo, jeho rešpektovanie, nedotknuteľnosť a ochrana. Je povzbudzujúce, že tieto myšlienky sa opätovne dostávajú i do kľúčových cirkevných dokumentov. Napríklad v encyklike pápeža Jána Pavla II. „Centesimus Annus“ sa v odstavci 30 (odvolávajúc sa na encykliku Leva XIII „Rerum novarum“) spomína *„prirodzený charakter práva na súkromné vlastníctvo ako základného práva pre samostatnosť a rozvoj človeka“*. To je aj základ trhu ako najlepšieho ekonomického systému a základ kapitalizmu ako najlepšieho spoločenského systému, aké ľudstvo pozná. Aj s tým sa stotožňuje spomenutá encyklika pápeža Jána Pavla II.⁶

Pre fungovanie trhu a kapitalizmu je dôležité aj rešpektovanie ďalšieho princípu vymedzeného konzervatívnymi a liberálnymi klasikmi - nezlučiteľnosť slobody a rovnosti, s výnimkou rovnosti pred zákonom. Dnes sa možno trochu na to zabúda, a to aj pod vplyvom deformácií po francúzskej revolúcii z 18. storočia. Konzervatívny postoj od čias Burka je však s tým v príkrom protirečení, čo dokumentujú slová Edmunda Burka: *„Sloboda a rovnosť majú protirečivý (opačný) zmysel a účel. Kým zmyslom slobody je ochrana súkromného a rodinného vlastníctva ako materiálnych, tak i nemateriálnych stránok života, tak zmyslom rovnosti je prerozdeľovanie už vytvorených hodnôt v spoločnosti (Nisbet, 1986)*. Aj v tomto je s Burkom Tocquivelle „na jednej vlnovej dĺžke“. Jeho slová, že *„čím je viac rovnosti v spoločnosti, tým sú útoky proti slobode v danej spoločnosti tvrdšie“* sa navyše v praxi potvrdzujú.

A nakoniec k pojmu „slobody“ v dielach konzervatívnych a liberálnych klasikov treba dodať, že na rozdiel od pozitivistického chápania slobody (napríklad Hegela) „otvárajúceho dvere“ pre štedrý a finančne nákladný zaopatrovací štát⁷ sa konzervatívci a klasickí liberáli

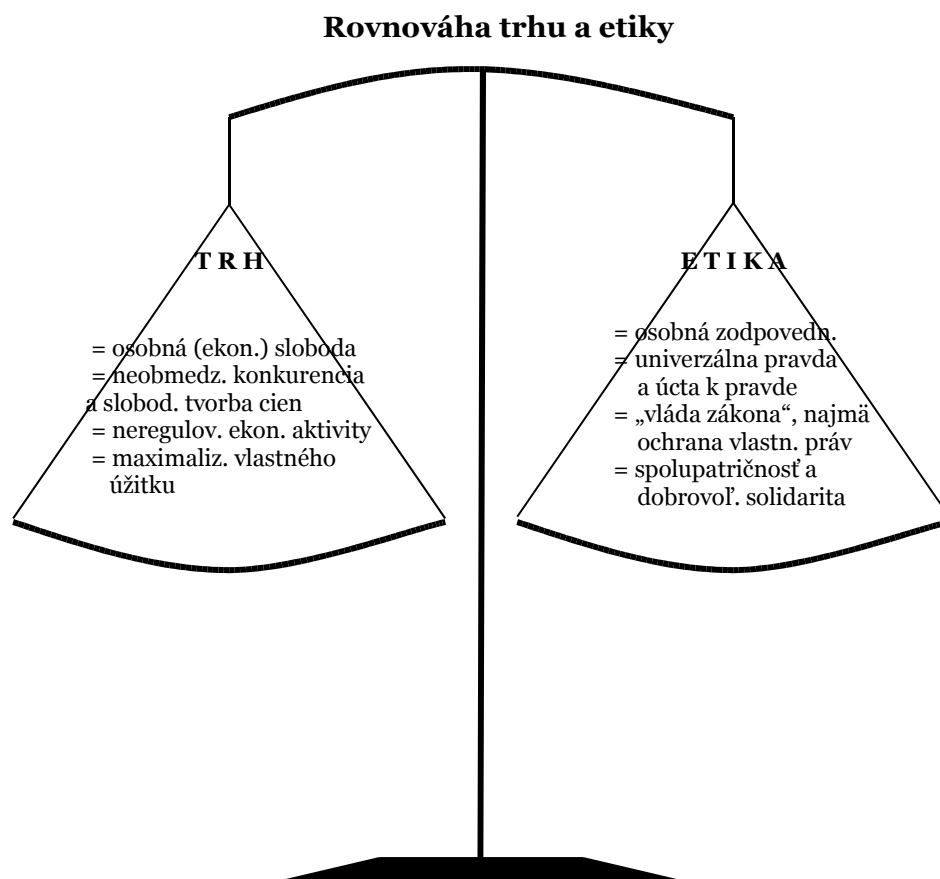
⁶ *„Na národnej, ako aj na nadnárodnej úrovni, sa voľný trh zdá najúčinnnejším nástrojom na investovanie prostriedkov a na najlepšie uspokojovanie potrieb“* (odstavec 34 encykliky Centesimus Annus) a *„ak sa pod kapitalizmom myslí ekonomický systém, ktorý uznáva pozitívnu úlohu podnikania, trhu a súkromného vlastníctva a z toho vyplývajúcej zodpovednosti za výrobné prostriedky, tak odpoveď cirkvi je pozitívna...“* (odstavec 42 encykliky Centesimus Annus).

⁷ Pozitivistické chápanie slobody vymedzil Hegel ako právo jednotlivcov na to, aby im vláda garantovala „mať príležitosti na sebarealizáciu“. To sa neskôr interpretovalo, že pre sebarealizáciu jednotlivcov a ich slobodu má štát vytárať podmienky, vrátane finančnej podpory, či garantovania rôznych práv. Dôsledkom je dnes známy

prikláňajú k negatívnemu vymedzeniu slobody. To zodpovedá slobode s hranicami, teda s obmedzeniami pre nároky jednotlivcov na „štátnu garanciu ich slobody“ (viac napríklad v *Gray, 1989*).

Nielen prístup k slobode, ale celkovo aj definovanie vzťahu trhu a etiky v spoločnosti potvrdzuje spoločné korene konzervativizmu a klasického (ekonomického) liberalizmu. Platí, že slobodný trh a morálka sú zlučiteľné a vzájomne sa dopĺňajúce a vyvažujúce. Ich rovnováhu (znázornenú v schéme 1), respektíve v praxi stav čo najbližší ich rovnováhe, považujem za hlavnú podmienku dlhodobo úspešne fungujúceho spoločenstva, tak po ekonomickej, ako aj inej stránke.

Schéma 1

Zdroj: Autor

sociálny štát a ekonomickými a morálnymi negatívnymi dopadmi na životy ľudí v ňom žijúcich.

2. Praktické úspechy a prínosy spojenectva

Kde sa k takémuto ideálu najviac priblížili, respektíve približujú? V ktorých krajinách žili / žijú ľudia najslobodnejšie? Najslobodnejší ľudia v krajine s najrýchlejším ekonomickým rastom a s najvyššou životnou úrovňou žijú tam, kde najviac rešpektovali a rešpektujú odporúčania klasických ekonómov: obmedzili vplyv vlády, majú čo najmenej regulácií, čo najnižšie dane, legislatívne pravidlá na garancie vlastníctva a podnikanie.

Boli a sú to práve anglosaské krajiny. V 18. storočí sa na túto cestu vydali Spojené štáty americké, keď nasledovali myšlienky Adama Smitha a Deklaráciu nezávislosti. V 19. storočí nastal ekonomický a duchovný rozkvet v Anglicku. Dnes sú podľa indexu ekonomickej slobody (každoročne zverejňovaného americkým think-tankom Heritage Foundation) najslobodnejšie krajiny ako Hongkong, Singapur, Luxembursko, Estónsko, Írsko, N. Zéland a V. Británia. Na príklade anglosaských tigrov ekonomických reforiem Írska a Nového Zélandu oproti štátom blahobytu (Francúzsko, Nemecko a Švédsko) možno jednoznačne dokumentovať nepriamu úmernosť medzi veľkosťou vlády (jej vplyvom v ekonomike a zafažením daňami a sociálnymi odvodmi) a ekonomickým rastom.

Zásadné liberálne ekonomické reformy uskutočnili konzervatívne strany aj v dvoch rozhodujúcich anglosaských štátoch – vo Veľkej Británii (za vlády Margaret Thatcher) a v USA (v čase, keď bol prezident Ronald Reagan). Na prelome 70 a 80. rokov tak došlo k ukážkovému prepojeniu myšlienok klasickej liberálnej ekonómie (napríklad A. von Hayeka a Milтона Friedmana) a konzervatívnej politiky (v USA a vo Veľkej Británii). Sprostredkovateľom a nosičom ich ideí sa stali konzervatívne a protrhovo orientované think-tanky (Heritage Foundation, Centre for Policy Studies, Institute of Economic Affairs a iné).

Margaret Thatcher a Ronald Reagan sa nebáli a uskutočnili zásadne rezy z prebujnelých štátov blahobytu – výrazným znížením daní (v USA napríklad o cca 50% u najvyššej príjmovej skupiny dane z príjmov z fyzických osôb), sprivatizovali mnohé štátne podniky, deregulovali a liberalizovali obchod a trhy práce, čiastočne zreformovali sociálne systémy (vo Veľkej Británii aj dôchodkový systém).

3. Spoločný záujem

Uvedené historické skúsenosti umožňujú rozpoznať hlavné etické a ekonomické problémy v súčasnosti - „duch socializmu“. Jeho prejavmi sú dnes tzv. ľavicový liberalizmus, ako aj iné formy socializmu a relativizmu v rôznych mutáciách: rôzne formy sociálneho inžinierstva, vrátane sociálneho konzervativizmu, relativistické hnutia (postmoderný nihilizmus...) a iné, ktoré sú prítomné na národnej úrovni a v európskom priestore stále nebezpečnejšie na úrovni EÚ. Slovensko je totiž súčasťou EÚ, ktorú euro-byrokrati politicky centralizujú, harmonizujú a „plodia“ tisícky strán regulácií a smerníc. Dôsledkom sú práve obmedzenia pre osobnú slobodu, ako ja rast životnej úrovne obyvateľov žijúcich v tomto priestore.

Historické skúsenosti a analýza súčasných podmienok napovedajú aj to, že je vzájomne všetkých pro-trhovo zmýšľajúcich, teda osobitne zástancov tradičného konzervativizmu a klasického ekonomického liberalizmu, bojovať proti tomu. Slovom Augusta von Hayeka *„Akákoľvek prijateľná (akceptovateľná) budúcnosť západnej civilizácie si vyžaduje odmietnutie socialistických ideálov (myšlienok) a návrat na opustenú cestu klasického liberalizmu – cestu obmedzeného štátu v podmienkach vlády zákona“*.

Vzájomná podmienenosť a synergický efekt princípov trhu presadzovaných viac klasickým ekonomickým liberalizmom a univerzálnych hodnôt, presadzovaných jasnejšie a aktívnejšie konzervativizmom, môže brániť tradičné princípy, na ktorých stál úspech Západu. Môže byť zároveň jasnou alternatívou dnes dominantného prúdu demokratického socializmu v jeho najširšej podobe. Platí, tak ako to uviedol Michal Novak, že *„vybudovať súčasne slobodný politický a slobodný ekonomický systém je veľmi ťažké. Pritom je treba zároveň vyvinúť aj tomu zodpovedajúcu kultúru, čo je ďalšia dimenzia ťažkostí. Je to však uskutočniteľné, pretože tieto tri systémy tvoria spolu ľudskú prirodzenosť: byť slobodní politicky, ekonomicky a morálne“* (Michal Novak, pre Domino fórum, júl 2001).

Nositeľom tohto boja preto môžu byť konzervatívne myšlienky a presadzovateľom konzervatívne politické strany. Ak budú v ekonomickej sfére podložené klasickým liberalizmom, tak úspech v podobe vytláčovania socializmu sa môže postupne prejavovať.

Použitá literatúra:

- BURKE, E.: Reflection on the Revolution in France. Yale University Press. USA, 2003.
- BOYSON, R. – MARTINO, A.: What we can learn from Margaret Thatcher. The Heritage Lecture. The Heritage Foundation. USA. November, 30 1999.
- Centesimus Annus. Encyklika pápeža Jána Pavla II. Rím, 1991. SSV, 1997.
- FRIEDMAN, M.- FRIEDMANOVÁ, R.: Svoboda volby. HH Jinočany. 2002.
- GONDA, P.: Euroústava proti (ekonomickému) pozdvihnutiu sa Európy" na konferencii Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika na konferencii "Prečo treba odmietnuť Európsku ústavu" konanej v Bratislave dňa 11. októbra 2004.
- GONDA, P.: Fungovanie trhu a regulačné pôsobenie vlády. In: Gál, F. – Gonda, P. – Kollár, M. – Mesežnikov, G. – Zajac, P.: Slovensko na ceste do neznáma. IVO. Bratislava, 2003.
- GREY, J.: Liberalizmus. Občanský institut, Praha 1999. Z originálu Grey, J.: Liberalism, 1989.
- HAYEK, F. A.: Cesta do nevoľníctva. NFAH. Bratislava, 2001. Z originálu Hayek, A.: The Road to Serfdom. London, 1944.
- HAYEK, F. A.: Právo, Zákonodarství a svoboda. Academia, Praha. 2004.
- CHAUFUEN, A.: Faith and Liberty. The Economic Thought of the Late Scholastics. Lexington Books. USA, 2003.
- NISBET, R.: Konzervativizmus. Sen a realita. Občanský institut, Praha 1993. Z originálu Conservatism. Dream and Reality. 1986.
- NOVAK, M.: The Spirit of Democratic Capitalism. Madison Books, USA, 1991.
- SMITH, A.: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. oxford University Press. New York. USA, 1993.
- TOCQUEVILLE, A.: Democracie v Americe. Academia Praha. 2000.

Internetové stránky:

- www.cato.org
- www.heritage.org
- www.konzervativizmus.sk
- www.libinst.cz
- www.lucidcafe.com/library/96jun/smith.html#books
- www.ideachannel.com/Friedman.htm
- www.hoover.stanford.edu/bios/friedman.html
- <http://cepa.newschool.edu/het/profiles/hayek.htm>

**KONZERVATÍVNY
INŠTITÚT
M. R. ŠTEFÁNKA**
M. R. STEFANIK
CONSERVATIVE
INSTITUTE

www.obcinst.cz

www.prave-spektrum.sk